

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

Гуйван П.Д.,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

професор

Полтавського інституту бізнесу

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.3.4>**СВОБОДА ВИСЛОВЛЮВАНЬ:
ОБОВ'ЯЗКИ Й ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН**

Свобода висловлювань людини закладена в основу концепції демократичного суспільства. Вона є лейтмотивом цивілізаційного поступу сучасних держав, відтвореним у конституційних актах і міжнародно-правових документах. Загальна декларація ООН з прав людини 1948 року говорить: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, поширювати інформацію та погляди будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів». Будь-яка особа вправі вільно висловлювати свої ідеї. Судження суб'єкта – це те саме, що й думка, висловлювання. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер і виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки й напряду, пов'язаних із такими психологічними станами, як віра, упевненість чи сумнів. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не може входити в предмет судового доказування [1, с. 29]. Особливим елементом повноваження особи на публічне поширення свої переконань є такий чинник основоположних свобод людини, як можливість мати вільний доступ до засобів вираження своїх думок – ЗМІ. Можливість вільного вираження в друкованій формі своїх поглядів і переконань проголошена в Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992.

Водночас реалізація цього права не повинна супроводжуватися зловживаннями, не має бути у зв'язку з оприлюдненням своїх думок заподіяна шкода іншим людям, їхнім правам на приватність і конфіденційність, а також охоронюваним державним або суспільним інтересам. Відповідно до положень пункту 2 статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, здійснення можливості отримувати й передавати інформацію може бути підпорядковане таким формальним вимогам, умовам, обмеженням або санкціям, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві під час досягнення законної мети. Реалізуючи положення цього акта в контексті забезпечення максимальної свободи преси, Європейський суд з прав людини як орган, що реалізує конвенційні засади в практичній площині, багато разів підкреслював, що не тільки преса виконує

завдання передачі інформації та ідей, що становлять інтерес для суспільства, а й суспільство також має право отримувати їх. Отже, для обґрунтування будь-яких заходів, що обмежують доступ громадськості до публічної інформації, рівно, як і щодо права на вираження власних поглядів і думок, мають бути наведені особливо серйозні причини [2, п. 40–41]. При цьому суб'єктами, чиї права на свободу самовираження захищаються конвенційними приписами, а також особами, які можуть отримати порушення чи обмеження своїх прав унаслідок недотримання правил чесної та адекватної поведінки, є не лише ЗМІ й журналісти, а й низка інших осіб.

У сучасній науковій літературі досліджувалися питання, пов'язані з необхідністю правильної організації діяльності учасників інформаційного процесу стосовно свободи вираження поглядів без порушення прав і свобод інших осіб. Достатньо пригадати таких науковців, як І.В. Арістова, О.В. Нестеренко, О.В. Малько, М.С. Демкова, О.В. Скрипнюк, С.В. Шевчук, Ю.Г. Барабаш та інші. Темою досліджень цих науковців є загальні засади свободи слова. Разом із тим відсутній серйозний аналіз питань щодо причин і підстав обмежень цього права з боку владних структур. Практично недослідженим у доктринальній площині залишається проблематика взаємин журналістів з іншими особами, зокрема з тими, хто сприяє обороту інформації. Також потребує додаткового вивчення практика оцінювання судами відмінностей між фактами та судженнями, установлення критеріїв визначення балансу між необхідністю захисту публічного права на висловлення поглядів та охороною приватності особи, зокрема її честі й ділової репутації. Існує окрема потреба в дослідженні практики застосування Європейським судом з прав людини положень статті 10 Конвенції та адаптації відповідних правових підходів до правозастосування українським судівництвом. Як теоретична думка, так і законодавство потребують чітких відповідей на ці питання. Доктринальне напрацювання юридичних підходів щодо застосування європейського принципу свободи вираження поглядів є метою наукової статті.

Свобода слова тісно пов'язана зі свободою мас медіа. Свобода преси є свободою слова для журналістів, репортерів, редакторів, блогерів, власни-

ків ЗМІ тощо. Інакше кажучи, свобода преси – це свобода слова, яка належить спеціальному суб'єкту. Саме цей суб'єкт є найбільш концентрованим виразником вільного обігу інформації в плані її публічного поширення у вигляді особистих думок, переконань та ідей. Повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні, становить один із найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «сторожового пса суспільства». При цьому на журналіста під час здійснення спеціальної діяльності покладаються також обов'язки щодо поширення перевірених даних, відмежування фактів, які він стверджує й мусить довести, від оціночних суджень. У таких справах варто розрізняти ситуації, коли такі висловлювання належали журналісту й коли були цитатою висловлювання іншої особи, оскільки покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб буде суттєво заважати пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення й не має розглядатися, якщо для іншого немає винятково вагомих причин [3]. Європейський суд з прав людини чітко визначився, що інформація чи ідеї, які «ображають, шокують чи непокоять державу або будь-яку частину населення», перебувають під захистом положень щодо свободи вираження поглядів [4, п. 49]. При цьому важливо, що стаття 10 Конвенції захищає не лише сутність висвітлених ідей та інформації, а й форму, у якій вони надаються.

Журналістська свобода також включає можливість перебільшень або навіть провокацій [5]. Такі дії журналістів є підставою звільнення їх від відповідальності, навіть коли поширені факти не є повністю достовірними. Критична оцінка фактів не може бути підставою компенсації моральної шкоди, оскільки є практично оціночним судженням. А оціночні (оцінні) судження, на відміну від фактів, не підлягають доведенню. Водночас, незважаючи на окремий статус мас медіа в інформаційних відносинах у суспільстві, вважаємо неправильним виділення свободи преси в окремий елемент вираження поглядів зі спеціальним позитивним статусом. Такий крок неодмінно призведе державу до вибіркового регулювання відносин, що полягатиме у визнанні лише окремих ЗМІ гарантами свободи слова, що, у свою чергу, дає змогу обґрунтувати надання журналістам та ЗМІ особливих прав, яких не мають і не можуть мати інші суб'єкти. Наприклад, це стосується податкової політики держави й надання певним ЗМІ податкових пільг. Історія свободи вираження поглядів дає приклади того, як, використовуючи систему податків і зборів, уряди успішно боролися з опозиційною пресою. А це поряд із репресивними заходами обмежувального характеру фактично означає поховання свободи слова. Як правильно вказувалося в літературі, коли преса не може публікувати різні, навіть образливі судження, люди позбавлені самостійного політичного вибору. А це означає, що опозиція не має жодних шансів прийти до влади шляхом переконання виборців [6, с. 424].

Правила про регулювання діяльності стосовно чесного, правдивого й обґрунтованого процесу публічного висловлення своїх думок, ідей, поширення інформації передбачають правовий інструментарій організації належної поведінки не лише журналістів та мас медіа. Подібні регулятори мусять застосовуватися також і в інших учасників цього процесу, зокрема осіб, чия діяльність висвітлюється, суб'єктів, які тією чи іншою мірою беруть участь у публічних обговореннях. Наприклад, моральних і суспільно-правових засад справедливого висвітлення подій, поваги до прав інших людей, що водночас забезпечує й реалізацію можливості вільного волевиявлення, мусять дотримуватися автор інформаційного повідомлення, експерт, рецензент, дописувач тощо. Інформаційна діяльність кожного із цих персонажів має відбуватися належно та ефективно. Це особливо стосується мережевої інфосфери, яка є найбільшим умістилищем поширюваної інформації, а також певних галузей громадської діяльності, що мають підвищений рівень соціального інтересу: обговорення проблем екології та здорового довкілля, здоров'я, громадянської безпеки.

Прикладом такого виваженого підходу є справа «Ліндон, Отчаковський-Лорен і Джулі проти Франції», розглянута Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПД, Суд) у 2007 році. У цій справі троє заявників оскаржували обмеження їхніх конвенційних прав і свобод на вільне вираження поглядів з боку французької влади і правосуддя. Владне втручання полягало у визнанні художнього твору – роману, автором якого є містер Ліндон, наклепницьким, а дії власника ЗМІ та видавця – провокаційними. У романі, який називається *Le Procès de Jean-Marie Le Pen* (Жан-Марі Ле Пен на суді), описуються реальні події, але з додаванням вигаданих елементів, переказується процес над бойовиком «Національний фронт», який разом з іншими бойовиками вчинив холонокровне вбивство молодої людини північноафриканського походження, визнаючи, що це був расистський злочин. Річ у тім, що Жан-Марі Ле Пен – відомий французький політик, депутат Європарламенту, який дотримується крайніх націоналістичних поглядів. Роман відкрито ставить питання про відповідальність Національного фронту та його лідера – Ле Пена – за зростання расизму у Франції та про труднощі боротьби із цією напастю.

За заявою Національного фронту та пана Ле Пена заявники були засуджені за наклеп, їх оштрафували й спільно наказали виплачувати збитки. Їм інкримінували перекручування фактів з метою посилити ворожість своїх читачів до пана Ле Пена та його партії. Через місяць щоденна газета «*Libération*» опублікувала статтю у формі клопотання проти засуджених, підписану 97 письменниками. Уривки, відтворені в статі в повному обсязі, суд визнав наклепницькими. Унаслідок цієї публікації пана Джулі – директора видання – також французьким судом визнано винним у наклепі, присуджено йому сплатити штраф і збитки. Провокаційними були визнані такі твердження автора, що містилися

в романі, як те, що пан Ле Пен «не голова політичної партії, а начальник банди вбивць», його порівняння з «Аль-Капоне»; що його слова та твердження наповнені «расистськими обертонами, які ледве приховуються в кращому випадку», «позаду них маячить привид найгірших мерзот історії людства»; що він «як вампір, який процвітає на гіркоті свого електорату, але іноді й п'є їхню кров, як кров своїх ворогів». Суд установив, що автор недостатньо дистанціювався від висловлених поглядів.

Вирішуючи спір по суті, ЄСПЛ зазначив, що права основа засудження заявників лежить у чіткому та зрозумілому положенні, за яким порушення приватних прав особи може бути вчинено через художній твір, де особа, яка претендує, щодо якої зроблено наклеп, була позначена чітко. Покарання, накладене на автора й видавця, не були спрямовані проти аргументів, викладених у романі загалом, а лише проти змісту трьох уривків з роботи. Критерії, застосовані національним судом під час оцінювання того, чи є уривки наклепницькими, відповідали конвенційній статті 10. Суд відзначив, що всі твори, навіть новелістичні, здатні спричинити засудження за наклеп за ідеєю частини 2 статті 10. За загальним правилом, особи, які, наприклад, створили чи розповсюдили літературний твір, що сприяє обміну ідеями та думками, важливими для демократичного суспільства, вправі розраховувати на зобов'язання держави не посягати надмірно на їхню свободу вираження, особливо там, де художній твір становить політичне чи войовниче вираження. Тим не менше романісти й ті, хто сприяє їхній роботі, повинні взяти на себе певні «обтяження й обов'язки». Автор використав невідповідні факти. Відмінність між твердженнями фактів, існування яких могло бути обґрунтованим, й оцінками судженнями, правдивість яких не потребується. Коли в романі змішані факти й вигадки, введені реальні персонажі чи факти, прийнятно вимагати від заявників доказувати, що звинувачення, які містяться в уривках, мали «достатню кількість фактичної основи», оскільки вони були не лише оцінками судженнями, а й фактичними твердженнями. Відтак зміст оскаржених праць не був достатньо «безпристрасний», що є сумісним із практикою Страсбургу. Називання політика «начальником банди вбивць» та іншими образами перевищують допустимі межі для осіб, які беруть участь у політичній боротьбі, має бути продемонстрований мінімальний рівень помірності й пристойності. Формулювання, яке виражало намір розпалювати насильство й ненависть, вийшовши за рамки терпимості в політичних дебатах, мають бути коректними, навіть стосовно діяча, який займав екстремістську позицію в політичному спектрі. Коротше кажучи, засудження заявників ґрунтувалося на «релевантних і достатніх» причинах. Що стосується пана Джулія, директора видавництва, то його, на думку ЄСПЛ, правильно засудили за публікацію петиції, де відтворені уривки з «особливо серйозними звинуваченнями» та зауваженнями, чим перевищено допустимі межі «провокації». Отже, порушення статті 10 Конвенції в діях уряду немає [7, п. 65–70].

З іншого боку, держава теж має значне коло обов'язків у сфері гарантування вільного висловлювання своїх громадян. І недотримання цивілізаційних норм, необґрунтоване втручання в основоположне інформаційне право теж є серйозним порушенням, що тягне відповідальність. Зокрема, у справі «Ахмет Ілдірим проти Туреччини» встановлено порушення статті 1 Першого протоколу щодо права на мирне володіння майном, оскільки втручання з боку державних органів було непропорційним переслідуваній меті. Ужитий державною владою захід із блокування доступу до його Інтернет-сайту становить невинуватене втручання в його права, позаяк заявник є власником і користувачем веб-сайту, на якому оприлюднює свої наукові праці та свою точку зору щодо різних питань. Постанова місцевого кримінального суду, яка містила наказ заблокувати доступ до сайту, ухвалена в рамках кримінальної справи, порушеної проти його власника, якого визнано винним у порушенні над пам'яттю Ататюрка. Але такий захід повністю блокував і сайт заявника, який не мав жодного стосунку до вказаного правопорушення. Заявник подав скаргу проти рішення про блокування й просив скасувати цей захід у частині свого сайту, стверджуючи, що він регулярно використовував його для публікації своїх наукових праць і своєї точки зору і що він не мав жодного стосунку до сайту, заблокованого через протиправний зміст. Він, зокрема, стверджував, що, аби запобігти тому, щоб інші сайти були зачеплені згаданим заходом, треба було обрати спосіб, який зробив би недоступним лише заборонений сайт.

Під час розгляду справи по суті ЄСПЛ установив, що порушення подібного стибу є систематичними для держави Туреччини. Залучена до участі у справі організація The Open Society Justice Initiative пояснила, що заходи блокування, які перешкоджають доступу до групи веб-сайтів, становлять ризик «явної цензури» й, відповідно, достатньо утриматися від вжиття таких, на її думку, непропорційних заходів, якщо є технічна можливість блокувати лише спірний сайт. Подібні обмеження становлять настільки велику загрозу, що вимагають дуже уважного вивчення з боку Суду. Особливо це стосується випадків, пов'язаних із пресою: інформація є річчю, яка швидко псується, і відстрочення публікації навіть на короткий період ризикує позбавити її будь-якої цінності й будь-якого інтересу. Цей ризик існує також щодо інших, ніж періодичні, публікацій, які стосуються актуальних сюжетів. Отже, Суд вважає, що якою б не була правова основа, такий захід мав на меті вплинути на доступність Інтернету й, відповідно, спричиняв відповідальність Держави-відповідача за статтею 10. У кожному випадку такий наслідок спірного обмеження не зменшує його значення, тим більше що сьогодні Інтернет став одним із головних засобів здійснення особами їхнього права на свободу вираження поглядів та інформації: тут знаходяться головні засоби участі в діяльності й обговоренні питань політичного та громадського інтересу. Тож, підсумовуючи, Суд вважає, що спірний захід

становить обмеження, спричинене запобіжним заходом блокування Інтернет-сайту: з метою виконання цього заходу суд також наказав блокувати доступ до веб-сайту заявника. Отже, він став неспроможним мати доступ до свого веб-сайту. Цього елементу Судові достатньо, аби зробити висновок, що оспорюваний захід становить «втручання органів державної влади» у право особи на свободу вираження поглядів, яка є складником свободи отримувати й повідомляти інформацію або ідеї [8, п. 44, 53, 55].

Праву людини на свободу вираження поглядів традиційно протидіє свавілля владних інституцій і цензура висловлювань. Подолання цих явищ шляхом знаходження справедливого балансу інтересів учасників відносин і правових механізмів їх урегулювання є одним із головних завдань сучасності. Разом із тим не менш вагоме значення має горизонтальний вплив права на приватних суб'єктів, таких як власники ЗМІ, посередники, експерти, консультанти, провайдери послуг Інтернету тощо, які також повинні поважати, захищати й забезпечувати свободу вираження поглядів. Свобода вираження тісно пов'язана із захистом демократії та повагою до прав інших людей, тому законодавче закріплення обмеження права на свободу вираження поглядів покликане встановити рівновагу між правами осіб, а також між правом особи й інтересами демократичного суспільства, коли між ними може виникнути конфлікт [9, с. 12].

З проведеного дослідження можемо дійти певних **висновків**. Чинне законодавство, включаючи норми Конституції та конвенційні приписи статті 10, захищає право особи поширювати особисті погляди, думки й ідеї. До них належить й інформацію, яка становить громадський інтерес. Розповсюдження її в ЗМІ буде правомірним за умови, що журналісти та інші пов'язані суб'єкти діють сумлінно й використовують перевірену фактичну базу; надають «достовірну й точну» інформацію, як того вимагають журналістська етика та моральні засади відповідних взаємин. Разом із тим свобода вираження поглядів пов'язана з обов'язками й відповідальністю, які застосовуються до засобів масової інформації навіть щодо питань великого суспільного значення. Ці чинники мають особливе значення, коли йдеться

Гуйван П.Д. СВОБОДА ВИСЛОВЛЮВАНЬ: ОБОВ'ЯЗКИ Й ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН

Запропонована стаття присвячена науковому дослідженню актуального питання про належну та пропорційну організацію системи взаємодій у державі щодо реалізації основоположного права людини на вільне висловлювання, поширення своїх думок, переконань та ідей. Доводиться, що свобода висловлювань людини закладена в основу концепції демократичного суспільства. Водночас наголошується, що реалізація цього права не повинна супроводжуватися зловживаннями, не має бути у зв'язку з оприлюдненням своїх думок заподіяна шкода іншим людям, їхнім правам на приватність і конфіденційність, а також охоронюваним державним або суспільним інтересам. Тож в окремих чітко визначених випадках свобода слова може бути обмежена для гарантування інших охоронюваних законом інтересів суспільства й держави. Але в будь-якому разі для обґрунтування заходів, що обмежують доступ громадськості до публічної інформації, рівно як і щодо права на вираження власних поглядів і думок, мають бути приведені особливо серйозні причини. Свобода слова тісно пов'язана зі свободою мас медіа. На журналіста під час здійснення спеціальної діяльності покладаються обов'язки щодо поширення перевірених даних, відмежування фактів, які він стверджує і мусить довести, від оціночних суджень. Журналістська свобода також включає можливість

про посягання на охоронювані державні й суспільні інтереси, репутацію конкретної особи та порушення прав інших осіб. Основну роль у забезпеченні нормального функціонування режиму здійснення вказаного права людини відіграє незалежна преса. Реалізуючи в практичній площині повноваження громадськості на отримання інформації й ідей, мас медіа не повинні переступати певні межі, зокрема щодо приватності людини й необхідності запобігання розголошенню конфіденційної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Можаровська К.В. Фактичні твердження та оціночні судження як центрально-правові категорії захисту честі, гідності та ділової репутації. *Науковий вісник Ужгородського нац. університету*. 2014 № 29. Ч. 2. Т. 2. С. 28–32.
2. Рішення ЄСПЛ від 10 березня 2009 року «Таймс Ньюспейперс Лтд. Проти Сполученого Королівства» (Times Newspapers Ltd. v. the United Kingdom), заява № 3002/03 та № 23676/03. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%5C%22003-2660293-2907014%5C%22%5D%7D>.
3. Рішення ЄСПЛ від 17 грудня 2004 року у справі «Педерсен і Баадгард проти Данії» (Pedersen and Baadsgaard v. Denmark), заява № 49017/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%5C%22001-61168%5C%22%5D%7D>.
4. Рішення ЄСПЛ від 7 грудня 1976 року у справі «Хендсайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. UK), заява № 5493/72. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/handyside-v-uk/>.
5. Рішення ЄСПЛ від 6 травня 2003 року у справі «Перна проти Італії» (Perna v. Italy), заява № 48898/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_051#Text.
6. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 848 с.
7. Рішення ЄСПЛ від 22 жовтня 2007 року у справі «Ліндон, Отчаківський-Лорен і Джулі проти Франції» (Lindon, Otchakovsky Laurens and July v. France), заява № 21279/02 і 36448/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%5C%22001-82846%5C%22%5D%7D>.
8. Рішення ЄСПЛ від 18 грудня 2012 року, остаточне від 18 березня 2013 року у справі «Ахмет Йілдірим проти Туреччини» (Ahmet Yildirim v. Turkey), заява № 3111/10. URL: www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2012/2074.html.
9. Зайцев Ю. Утаємничення інформації – табу для журналіста? (Європейський аспект). *Законодавчий бюлетень*. 2001. № 2. С. 12–15.

перебільшень або навіть провокацій. Такі дії журналістів є підставою звільнення їх від відповідальності, навіть коли поширені факти не є повністю достовірними. Правила про регулювання діяльності стосовно чесного, правдивого й обґрунтованого процесу публічного висловлення своїх думок передбачають правовий інструментарій організації належної поведінки не лише журналістів і мас медіа. Подібні регулятори мусять застосовуватися також і щодо інших учасників цього процесу, зокрема осіб, чия діяльність висвітлюється, суб'єктів, які тією чи іншою мірою беруть участь у публічних обговореннях, обговореннях проблем екології та здорового довкілля, здоров'я, громадянської безпеки. На конкретних прикладах із судової практики Європейського суду з прав людини проаналізовано підходи до вирішення цієї проблематики.

Ключові слова: свобода слова, оціночні судження, вираження поглядів.

Guyvan P.D. FREEDOM OF EXPRESSION: RESPONSIBILITIES AND RESPONSIBILITIES OF RELATIONSHIP PARTICIPANTS

The proposed article is devoted to the research of the topical issue of proper and proportional organization of the system of interactions in the state for the realization of the fundamental human right to free expression, dissemination of their thoughts, beliefs and ideas. It turns out that human freedom of expression is the basis of the concept of a democratic society. A special element of a person's authority to publicly disseminate his beliefs is such a factor of fundamental human freedoms as the ability to have free access to the means of expression of their opinions - the media. At the same time, the paper emphasizes that the exercise of this right should not be accompanied by abuse, should not harm other people, their rights to privacy and confidentiality, as well as protected state or public interests in connection with the disclosure of their opinions. Therefore, in certain clearly defined cases, freedom of speech may be restricted to guarantee other legally protected interests of society and the state. However, in any case, in order to justify measures restricting public access to public information, as well as the right to express one's views and opinions, particularly serious reasons must be given. Freedom of speech is closely linked to freedom of the media. When carrying out a special activity, a journalist is responsible for disseminating verified data, distinguishing the facts he asserts and must prove from evaluative judgments. In such cases, a distinction should be made between such statements belonging to a journalist and quoting another person's statements, as punishing a journalist for disseminating other people's statements will significantly impede the press from discussing issues of public importance and should not be considered unless otherwise good reasons. Journalistic freedom also includes the possibility of exaggeration or even provocation. Such actions of journalists are grounds for their release from responsibility, even when the widespread facts are not completely reliable. A critical assessment of the facts cannot be a basis for compensation for non-pecuniary damage, as it is, in practice, an evaluative judgment. And evaluative judgments, in contrast to the facts, are not subject to proof. The rules on the regulation of activities concerning the honest, truthful and reasonable process of public expression of one's opinions, ideas, dissemination of information provide legal tools for the organization of proper conduct not only of journalists and the media. Similar regulators should also be applied to other participants in the process, in particular, the persons whose activities are covered, the subjects who to some extent participate in public discussions, discussion of issues of ecology and healthy environment, health, civil safety. Approaches to solving this problem are analyzed on specific examples from the case law of the European Court of Human Rights.

Key words: freedom of speech, evaluative judgments, expression of views.